

УДК 658.8.338.439.4

І.В. Ніженська, викладач

Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини, м. Умань, Україна

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ФАКТОРИ
ВПЛИВУ ТА ЗАГРОЗИ****И.В. Ниженская**, преподаватель

Уманский государственный педагогический университет им. Павла Тычины, г. Умань, Украина

**ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ:
ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ И УГРОЗЫ****Iryna Nizhenska**, lecturer

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine

**ECONOMIC SECURITY OF THE NATIONAL ECONOMY: IMPACT FACTORS
AND THREATS**

Досліджено загрози економічної безпеки національної економіки в контексті поширення сучасних процесів мінімізації економічної діяльності суб'єктів господарювання. Обґрунтовано, що серед функціональних складових економічної безпеки фінансова та соціальна складова є ключовими, що характеризують стан захищеності економічних і соціальних інтересів суб'єктів господарювання у процесі їх реалізації, а питання детінізації національної економічної сфери й соціального захисту в умовах відновлення посткризової економіки набуває першочерговості та пріоритетності у реалізації економічної безпеки країни.

Ключові слова: мінімізація економічних процесів, національна економіка, загрози та ризики національної економіки, національна безпека.

Исследованы факторы экономической безопасности национальной экономики в контексте широкого распространения современных процессов тенезации экономической деятельности субъектов хозяйствования. Обосновано, что среди функциональных составляющих экономической безопасности финансовая и социальная являются ключевыми, что характеризует состояние защиты экономических и социальных интересов субъектов хозяйствования в процессе их реализации, а вопрос детенизации национальных экономических отношений приобретает приоритетного значения в процессе реализации экономической безопасности страны.

Ключевые слова: тенезация экономических процессов, национальная экономика, угрозы и риски национальной экономики, национальная безопасность.

The factors of economic security of the national economy in the context of widespread modern owls shadowing processes of economic activity of business entities. It is proved that among the functional components of economic security - financial and social are the key that characterizes the state of protection of economic and social interests of economic entities in the process of their implementation, and the issue deshadowing national economic relations is a priority in the implementation of economic security.

Key words: shadowing of the economic process, the national economy, the threats and risks of the national economy, national security.

Постановка проблеми. Негативні тенденції в розвитку економіки України, яка з II півріччя 2012 р. поступово занурювалася в рецесію, у 2015 р. поглибилися. Погіршення економічної динаміки в останні два роки викликано також стресовими трансформаціями соціально-економічного і політичного середовища, розгортанням бойових дій на Сході України, анексією Російською Федерацією АР Крим. За таких умов постійно знижується рівень економічної безпеки України, що вимагає побудови нової моделі розвитку промислового комплексу, заснованої на інноваційних чинниках, розвитку високотехнологічних і наукоємних виробництв, формуванні корпоративно-коопераційного каркаса вітчизняної промисловості, забезпеченні її кооперації в межах світових виробничих і науково-технічних ланцюгів. Загрози економічній безпеці України дуже різноманітні за своїм походженням та проявами, окреслюють усі домінуючі напрями пріоритетних шляхів розвитку національної економіки. Вони виникають із суперечностей економічних інтересів різних елементів, які взаємодіють як усередині, так і зовні соціально-економічної системи, визначають зміст і напрями діяльності із забезпечення безпеки. Загрозами економічній безпеці слід вважати явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів та створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної систем, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи [1].

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам економічної безпеки національної економіки присвячено наукові розробки таких учених: В.Г. Андрійчука, І.О. Бланка, Ю.О. Лупенка, М.Й. Маліка, І.Ю. Гришової, С.А. Жаліла, Ж.В. Дерій, В.В. Кужеля, І.Б. Крюкової, В.В. Лагодієнка, О.В. Митяй, Б.Й. Пасхавера, В.М. Русана, С.М. Шкарлета, Т.С. Шабатури, Р.М. Скупського, І.Б. Хоми, О.А. Хлистун, О.В. Царенко, Б.О. Язлюка [1–10].

Мета дослідження – розкрити загрози економічної безпеки національної економіки в контексті поширення сучасних процесів тінізації економічної діяльності суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення теоретичних основ моделювання систем безпеки доводить, що ефективний інституціональний базис відіграє ключову роль у досягненні бажаного рівня економічної безпеки за наявних ресурсних обмежень. Згідно з положеннями глобалізаційної концепції головними загрозами національній економічній безпеці вважаються «провали» держави, глобальне поширення тінізації економіки та корупції, а основними інструментами забезпечення – зниження податкового тиску та послаблення реєстраційних процедур; боротьба з бюрократією і корупцією; поміркований і селективний протекціонізм; мегарегіоналізація; транскордонне співробітництво тощо [1–8].

До основних передумов та чинників корупції доцільно віднести: інституціональні; організаційні; економічні; інформаційні; соціальні та культурно-історичні. На нашу думку, структурно тіньова економіка складається з трьох елементів:

- неконтрольована органами державної влади діяльність суб'єктів господарювання – охоплює всі незадекларовані легально дозволені види економічної діяльності зареєстрованих і незареєстрованих суб'єктів господарювання, результати функціонування яких не враховуються компетентними органами державної влади;
- кримінальна діяльність – включає виробництво заборонених чинним законодавством товарів та надання послуг;
- фіктивна діяльність – це всі заборонені законом види діяльності, не пов'язані з виробництвом товарів і наданням послуг, метою яких є перерозподіл фінансових і матеріальних активів за допомогою махінацій, фіктивних договорів тощо.

Така діяльність не змінює загальної величини ВВП, бо не створює додаткову вартість, але суттєво може змінити внутрішню структуру перерозподілу доходів. Фактично неможливо чітко розмежувати фіктивну та кримінальну діяльність, тому що перша, в частині незаконних видів, також підпадає під дію Кримінального кодексу України.

Таким чином, масштаби і структура тіньової економіки сьогодні можуть розглядатися як один з елементів аналізу ефективності регулювання соціально-економічних процесів у суспільстві та один з головних факторів забезпечення економічної безпеки національної економіки.

У різних країнах частка тіньової економіки суттєво відрізняється. Це пов'язано з відмінностями в економічній політиці, в розмірах і ролі приватного сектору економіки, а також з розповсюдженням різних видів незаконної діяльності.

Економічна діяльність, яка приховується від реєстрації, може набувати різних форм залежно від характеру і конкретних умов функціонування офіційної економіки.

У розвинутих країнах з ринковою економікою причинами існування тіньової діяльності є [7]:

- зростання податків та інших фіскальних платежів;
- посилення державного регулювання і контролю над економікою;
- етика щодо сплати податків (відсутність податкової культури);
- інші фактори (соціальні, моральні, психологічні, традиції населення країни, бажання збільшити реальні доходи).

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У ринковій економіці, основою якої є приватне підприємництво, коло зареєстрованих суб'єктів господарювання різко зростає. Водночас однією з основних форм економічної діяльності, яка приховується від реєстрації, стає ухилення від сплати податків через повне або часткове приховування від офіційного обліку виробленої продукції, заниження прибутку тощо. Нині зростання обсягу тіньової економіки в нашій країні пов'язане з недосконалістю нормативної та правової бази регулювання ринкових відносин, становленням нових інститутів ринкової економіки, розширенням приватного сектору, недосконалістю обліку, зростанням інфляції, диференціацією населення за рівнем доходів. Таким чином, державні податкові органи цікавить сектор тіньової економіки, який складається з підсекторів прихованої, неофіційної та фіктивної діяльності. Підсектор кримінальної діяльності також є складовою тіньової економіки і впливає на формування тіньового капіталу та перерозподіл власності. Але цей сектор знаходиться в компетенції правоохоронних органів і потребує особливих методів регулювання (боротьби зі злочинністю). Хоч слід зазначити, що економічні злочини часто переплітаються з кримінальними, тому відсутні чіткі межі між різними секторами.

Виділені за окремими ознаками структурні елементи тіньової економіки не є ізольованими, межі між ними достатньо умовні. Так, незаконне виробництво тісно пов'язане з прихованою економікою, фіктивна економіка – з кримінальною, правомірна діяльність – з неправомірною або протиправною, неформальні зв'язки – з кримінальними тощо. Реальна поведінка учасників тіньової економіки характеризується поєднанням різних видів тіньової діяльності. Розглянуті класифікаційні ознаки дають можливість комплексного дослідження тіньової економіки в контексті ризиків та загроз економічної безпеки національної економіки. Вона може аналізуватись як у цілому, так і за окремими компонентами, взятими у конкретному поєднанні ознак, які відбираються залежно від мети дослідження. Для статистики найважливішими з них є ступінь законності, юридичний статус, характер результату, галузева ознака, форми власності та незаконного перерозподілу доходів і активів.

Залежно від вибраного напряму, структури та об'єктів аналізу тіньової економіки формуються показники й відбираються відповідні методи оцінювання її обсягу.

Дослідження у сфері забезпечення економічної безпеки окремих суб'єктів економіки, які було розпочато наприкінці 80-х – початку 90-х років, формують уявлення про економічну безпеку як категорію, що відображає особливості початкової стадії ринкових трансформацій, а її сутність зводять до забезпечення умов для зберігання недоторканості економічної і фінансової інформації та захисту комерційної таємниці і науково-технологічних секретів різних галузей та підприємств. Сформований концептуальний підхід пропонує розроблення системи заходів щодо захисту різнобічної інформації як забезпечення економічної безпеки [4; 5; 7].

У процесі подальших досліджень було доведено, що з часом категорії «економічна безпека» стали притаманні якісно нові властивості, які поширили її значущість. На думку науковців, які підтримують концептуальний підхід, економічна безпека – це спроможність пристосування економічної системи до дії навколишнього середовища, тобто швидкість реакції та можливість протистояння негативним впливам іззовні [6].

Таким чином, під час дослідження категорії починають ураховувати вплив макро- і мікросередовища на економічне становище. Слід зазначити, що цей підхід має свої позитивні і негативні риси. Серед позитивних можна відзначити: по-перше, врахування рухливості й імовірності впливу ринкового середовища; по-друге, сприйняття категорії не як «забезпечення», а як «спроможність пристосування», тобто з'являються ознаки не констатації рівня, а процесу забезпечення. Тому цей підхід є прогресивнішим за попередній. Негативні: по-перше, процес пристосування до змін у ринковому середовищі передбачає трансформацію економічної системи як необхідність відповідати будь-яким

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

динамічним параметрам. Тобто має місце зворотна реакція на тиск зовнішніх факторів. По-друге, виходячи з такої трактовки економічної безпеки, зникає спроможність прогнозування і протидії можливим загрозам (факторам) та можливість прогнозування перспектив подальшого розвитку економічної системи.

Особливості концептуального підходу полягають у його комплексному характері. В його межах досліджуються головні фактори, які впливають на стан функціональної складової економічної безпеки, вивчаються основні процеси, які забезпечують економічну безпеку, аналізуються розподіл та використання економічних ресурсів, економічні індикатори, які відображають рівень економічної безпеки, розробляються методи забезпечення максимально високого рівня функціональних складових економічної безпеки.

Проте це водночас формує недоліки цього підходу, адже економічна безпека розглядається дуже широко: адаптація до зовнішнього середовища, якість використання економічних ресурсів, ефективність управління, якість аналізу, обліку, планування та прогнозування тощо, що ускладнює процес дослідження її рівня, а тим більше процес розроблення стратегії економічно безпечного розвитку.

У сучасних умовах значного поширення набув ресурсно-функціональний підхід, автори якого вважають, що економічна безпека – це стан найбільш ефективного використання економічних ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування економічної системи в теперішньому і майбутньому [5].

Це вимагає дослідження сукупності процесів, які відбуваються в економічній системі, з усіма їх характерними особливостями та взаємозв'язками, які об'єднані в єдину групу з позиції їх функціональної ролі в забезпеченні економічної безпеки.

Узагальнюючи ресурсно-функціональний підхід, зазначимо, що з його погляду економічну безпеку можна трактувати:

– як процес, який спрямовано на створення умов для безперервного пристосування (адаптації) господарської діяльності або економічного функціонування до зміни в зовнішньому оточенні під час досягнення поставленої мети [7];

– як стан найбільш ефективного використання ресурсів з метою нейтралізації загроз та забезпечення стабільності в сучасності та майбутньому [5];

– як стан захищеності людей, суспільства, держави, навколишнього природного середовища від надмірної небезпеки [2].

Незважаючи на складність категорії економічна безпека, її трактування є дуже вузьким. Необхідно зазначити, що зведення сутності економічної безпеки лише до процесу чи стану страждає надмірною механістичністю і спрощує його сутність. Очевидно, що поняття економічної безпеки слід розширити, адже економічна безпека – це економічні відносини, як горизонтальні, так і вертикальні, між державою, регіонами, підприємствами й окремими індивідами стосовно досягнення такого рівня розвитку економіки, за якого здійснюється ефективне задоволення потреб і гарантований захист інтересів усіх суб'єктів економіки, навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів [3].

А якщо економічна безпека – це сукупність економічних відносин, то вона набуває системних ознак, тобто може розглядатися як система. Останнє передбачає, що економічну безпеку доцільно розглядати як цілісність, яка має свою структуру, взаємозв'язки і суперечності, спроможність до саморегулювання й необхідність впливу на неї ззовні.

Безпека соціальних систем постає як результат визначеної соціальної діяльності щодо забезпечення відсутності небезпек для особистості, держави, суспільства. В цьому випадку предметом діяльності будуть конкретні загрози, небезпеки, а також їх носії, а об'єктом, відповідно, особистість → держава → суспільство [8].

Висновки. Сучасна наука накопичила значний досвід досліджень з питань економічної безпеки і в сучасних умовах значна увага в цьому контексті приділяється процесам детіні-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

заці національної економіки. Разом з тим існує багато невирішених завдань і принципових прогалин, існування яких є закономірним етапом розвитку будь-яких теорій. Саме тому під впливом сучасних деструктивних тенденцій класичну теорію важливо розглядати не просто і не стільки однією з теоретичних конструкцій наукової думки, скільки методологічною основою досліджень економічної безпеки національної економіки, що, з одного боку, відображають досвід, отриманий на пройденому шляху, а з іншого – контури майбутнього шляху та проблеми, які будуть виникати під час формування умов безпечного існування. Та все ж таки, з огляду на велике значення економічної безпеки для становлення національної економіки, надзвичайно важливою є переоцінка теоретичного доробку класичної теорії, осмислення тих суперечностей, які призводять до виникнення загроз, а також внутрішніх проблем функціонування соціально-економічної системи.

У процесі дослідження встановлено, що серед функціональних складових економічної безпеки підприємства фінансова та соціальна складова є ключовими, що характеризують стан захищеності фінансових та соціально-економічних інтересів підприємств у процесі їх реалізації, а питання фінансового забезпечення, детінізації національної економічної сфери та соціального захисту в умовах відновлення посткризової економіки набуває першочерговості та пріоритетності у вирішенні проблем економічної безпеки країни.

Список використаних джерел

1. Гришова І. Ю. Экономическая безопасность в аспекте детенизации аграрной сферы Украины / И. Ю. Гришова, Н. В. Лагодиевко, В. В. Кужель // Стратегическое планирование развития городов и регионов. Памяти первого ректора ТГУ С. Ф. Жилкина : сборник научных трудов V Международной научно-практической конференции (Тольятти, 19–20 июня 2015 года) / отв. за выпуск Ю. А. Анисимова. – Тольятти : Изд-во ТГУ, 2015. – С. 49–55.
2. Гришова І. Ю. Теоретико-методологічні основи управління реструктуризацією переробних підприємств аграрного виробництва / І. Ю. Гришова, В. М. Бондаренко // Бизнес Информ. – 2015. – № 9. – С. 365–370.
3. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія / С. С. Чернявський. – К. : Хай-Тек Прес, 2010. – 624 с.
4. Крюкова І. А. Национальная безопасность экономики Украины / И. А. Крюкова, Н. Н. Бурдейная // Материалы Международной научно-практической конференции. – Познань, 2012. – Ч. 4. – С. 40–44.
5. Крюкова І. О. Формування фінансової безпеки агропромислових підприємств / І. О. Крюкова // Облік і фінанси АПК. – 2012. – № 4 (58). – С. 41–45.
6. Митяй О. В. Науково-методологічні критерії формування механізму досягнення економічної безпеки підприємствами [Електронний ресурс] / О. В. Митяй, О. А. Хлистул // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – Вип. № 2. – С. 630–633. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/128.pdf>.
7. Хома І. Б. Механізми виявлення приховування валютної виручки у фінансово-господарській діяльності підприємств / І. Б. Хома // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Проблеми економіки та управління. – 2007. – № 582. – С. 98–107.
8. Кужель В. В. Соціальна складова економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери / В. В. Кужель // Вісник КіБіТ. – 2014. – № 3 (25). – С. 37–47.
9. Shabatura T. Financial mechanism of economic security company / T. Shabatura, I. Grishova, A. Galitsky, S. Stoyanova-Koval, V. Zamlynsky, M. Shcherbata, T. Butenko // The collection includes material reports 3rd International Scientific and Practical Conference “Science and Society” held SCIEURO in London 20–21 March 2013. – P. 160–180.
10. Shabatura T. The economic security of the enterprise: the nature and components / T. Shabatura, V. Butenko, T. Butenko, M. Shcherbata // The collection includes material reports International Scientific and Practical Conference [“Science progress in European countries: new concepts and modern solutions”], (Stuttgart, Germany. March 28, 2013). – Germany: by ORT Publishing (Germany) in association with the Center For Social And Political Studies “Premier” (Russia), 2013. – P. 78–80.